

SZÉKELY MELINDA

Norma és büntetés. A hegybekiáltás népszokása a mezősi Feketelakon

„Az idő az ember legmélyebb létdimenziója.”¹

Az idő minden ember számára egyformán adott, de nem egyformán éljük meg. A hagyományos szellemiségű ember, a paraszti társadalom tagja az időhöz másként viszonyult, mint a ma embere. A gazdálkodó életmód, illetve a mágikus-szagrális világgép és értékrend hatására az idő különböző rendképzetek megteremtésének és fenntartásának idejévé vált: az embernek bizonyos időben/re *rendben* kell lennie önmagával, a közösséggel szemben, Istennel szemben is, hiszen csak úgy lehet elkezdeni az új gazdasági évet, ha a tavaszi megújuláshoz az erkölcsi tisztaság képze- te társul.

Szent György napja, április 24-e a gazdasági év kezdete, Kelet- és Nyugat-Európa folklórában vízválasztó, igazi tavaszkezdő nap. A magyar nyelvterületen számos hi- edelem és népszokás kapcsolódott ehhez a naphoz, amelyeknek egy része az állatok termékenységét kívánta befolyásolni, más része pedig a gazdasági munkák sikeressé- gét biztosító időjárásvarázsló praktika volt. A húsvéti szokásokkal mutat rokonságot, hogy ilyenkor is sor kerülhetett határjárásra, a kutak megtisztítására, a határjelek felújítására, locsolkodásra. Mezőségeken ekkor fogadták meg a pásztort és szintén ekkor zajlott a juhok tejének a bemérése is.²

Feketelak az Erdélyi Mezőség tövidéki részén helyezkedik el Szamosújvártól 28 km-re. Keszeg Vilmos, a néprajzi régió földrajzi elhelyezkedését vizsgálva, Feketelakot a régió közepén elhelyezkedő pontként határozta meg.³ A falu nevét 1329-ben említik először⁴, ma kihalófélben lévő település. Lakosai kezdettől fogva magyarok voltak, 1601–1603 között olyan pusztítást végeztek itt Básta seregei, hogy a faluban nem maradt meg több 5 léleknél, s nemesi udvarháza is rommá vált, lakóival együtt. A románság a 18. század elején kezdett ide betelepülni⁵. A községnek a 20. század elején

1 | Mircea Eliade: *A szent és a profán*. Helikon, Bp.1996. 29.

2 | Pozsony Ferenc: *Erdélyi népszokások* BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2006. 243–244.

3 | Keszeg Vilmos: *A Mezőség felfedezése*. In: *Mezőség – Történelem, örökség, társadalom*. Szerk.: Keszeg Vilmos, Szabó Zsolt. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2010. 9.

4 | Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*. Deés, 1901. Online: <https://mek.oszk.hu/04700/04755/html/175.html> (utolsó megtekintés: 2024. 02. 24.)

5 | Uo.

Székely Melinda (1977) – néprajzkutató, PhD, egyetemi adjunktus, Sapientia Erdélyi Magyar Tudomány- egyetem Kolozsvár, szekelymelinda@yahoo.com

<https://doi.org/10.36373/em-2024-2-4>

majdnem kétharmada magyar nemzetiségű volt. Feketelak a szőlőtermesztéséről volt híres, régebben a faluban borkészítéssel és borkereskedéssel foglalkoztak. Református temploma 1884-ben épült, román fatemploma műemlék. A trianoni békeszerződésig Kolozs vármegye, 1940 és 1944 között Szolnok-Doboka vármegye része. A 2011-es népszámlálási statisztikák⁶ szerint Feketelak 385 lakosából 108 román, 171 magyar és 41 cigány. A falu református lelkészének adatai szerint 2024-ben, jelen tanulmány elkészítésének idején, már csak 80 magyar él a faluban, a református nyilvántartásban szereplő további 15–20 személy máshol lakik, de Feketelakon fizeti az egyházadót. A románok száma is csökkenőben van, számuk ma 45 körüli, miközben a roma közösség száma az olcsó lakhatási körülmények miatt egyre nő, mára 100 körüli.

Keszeg Vilmos⁷ a régióval foglalkozó írók vizsgálatakor felsorolja a tavaszi népszokásokra utaló kutatásokat is. Orosz Endre 1911-ben az apahidai tavaszi ünnepkör bizonyos elemeiről írt rövid tudósításokat⁸, Makkai Endre és Nagy Ödön készítették el 1939-ben a mezőségi népszokások monografikus bemutatását, amelyben szó esik a tavaszi népszokásokról is, de a *hegybekiáltás* kimarad. A népszokásról Zsigmond Győző írt összefoglaló tanulmányt 2018-ban, aki Botházán és Magyarszovátton vizsgálta a szokást.⁹ A jelen tanulmány alapjául szolgáló saját gyűjtésem több alkalommal zajlott 1998-ban, 2015-ben, valamint 2024-ben az interjúzás módszerével.

Feketelakon a *hegybekiáltást* április 24-én, Szent György-napkor végezték egészen az 1960-as évek végéig. (M. I., 75 éves, 2024.) A falu legényei megvárták azt, hogy besötétedjen, majd csoportokban kimentek a falu két szemközti elhelyezkedő domboldalára és onnan elkezdtek párbeszédszerűen kiabálni. A kiabálás témáját a lányok képezték, akiknek szerelmi életét, egyfajta megszegyenítéskeppen, ilyenkor nyilvánossá tették: „*S akkor az egy olyan valami volt, hogy a lányokat akarták úgy kicsit szapulni, kicsit hírbe hozni, kicsit olyasmi valami volt ez. (...) Jobb dolgokat is kiabáltak, de biza ennek a lényege inkább a rossz volt, mint a jó. [...] »Vai de mine mă! Ce ți țiie mă? [Jaj nekem, te! Mi a bajod, te?]*«, a másik kiadotta vissza neki: *»Da cum nu mi-a și mie mă, când...«*[Hogy ne lenne bajom, te, amikor...], s akko mondták, a mondókát, a mondókát, hogy ez a léány kiment s lefeküdtek a szalmába, a szénába vagy a pajtahijára, vaj, otthagya a nem tom mijét a kerítésen vagy, mit tudom én, ilyen csúnya, intim dolgokat, de olyan sikamlósakat kiabáltak, hogy aztán volt amit pletykálnak a faluba, mert aztán azokat, volt aki azokat el is hitte. Aztán mondkálták egymásnak, aztán zúgott a falu, hallgattuk rendesen, hogy mit kiabálnok. Aki, tudtuk, hogy akko kiabálnok, s akkor kiabáltok, s mondták a mondókát, de sokat, egy fél éccakát mind kiabáltak.” (K. M., 82 éves, 2024.)

Mivel a szokáscselekményt elsősorban a fiúk végezték, kimondottan a lányokat vették célba, a házasokról vagy az idősebb generációról Feketelakon nem esett szó. Inkább a lányok hibáit élezték ki, de akár hamis dolgok is elhangozhattak, ha az illető lánynak voltak haragosai a faluban: „*Hát, kicsit szégyellték magukat, aztán még mondtak olyanokat is, ami nem odaillő vót, na há mondjuk még a mit tudom én, a takarítás, hogy nem tud, nem hogy hogy tud, hanem hogy hogy nem tud takarítani. Vot, vot akinek vot*

6 | Varga E. Árpád: *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikái a népszámlálási adatok alapján 1852–2011*. Online: <https://nepszamlalas.adatbank.ro/?pg=etnikai&id=5586> (utolsó megtekintés: 2024. 02. 24.)

7 | Keszeg Vilmos: *i.m.* 6–26.

8 | Uo. 14.

9 | Zsigmond Győző: Szent György-nap a 20. században egy mezőségi faluban, Botházán. *Erdélyi Múzeum* LXXX. évf. 2018/2. 101–107.

haragosa, úgy lehúzták a, lemocskolták, vot akit felmagasztaltak.” (Uő.) Az is megtörtént, hogy olyan titkok kerültek felszínre, amelyeket valaki csak a bizalmasának mondott el, de az továbbadta és így a falu elé került a titka: „Mondjuk, ha én elmondtam magának valamit és azt nem kellett volna, lehet, hogy azt maga kikiáltotta a hegybe.” (Uő.)

A hatás sem volt egyforma minden esetben, hiszen azok, akik csak hallgatták, nagy élvezettel maradtak fenn akár az éjszaka folyamán is, hogy semmi információról le ne maradjanak, akiket viszont a legények kikiabáltak, akár meg is sértődhettek. Volt olyan, aki megharagudott, de legtöbbször inkább humorosan kezelték a kikiabálást.

A sötétedést követően kezdtek és 3-4 órán át, sokszor éjjel utánig tartott. A falu népe ilyenkor kiült a tornácra, kiment az udvarra, hogy tisztán hallja a szöveget, hiszen mindenki érdekelt volt megtudni a lányok titkos szerelmi ügyeit. Az elhangzó szöveg bár szókimondó volt, sohasem trágár. A fiúk úgy mondták ki a lányok bűneit, hogy inkább csak sejteni lehetett a cselekvéseket: „Akkor még volt az emberekben egy kicsi, nem is tudom hogy mondjam, visszatartották magukat. Úgy körülírták, és úgy lehetett sejteni, hogy most mit akar mondani.” (K. M., 82 éves, 2024.)

A szokás megszűnését adatközlőim azzal magyarázzák, hogy az 1970-es évek nagy változásokat hoztak a falu életében. Sokan költöztek el városra, ugyanis az iparosodó városokban (Szamosújvár, Kolozsvár) létesült gyárak odavonzották a fiatalokat. A faluban maradó idősebb társadalom ezt a szokást már nem gyakorolta, hiszen nem az ő korosztályukat érintette.

Kós Károly Mezőségről szóló monográfiájában a szokás román eredetét emeli ki.¹⁰ A szokáscselekmény szövege Feketelakon is románul hangzott, bár az egyik adatközlő arra is emlékszik, hogy „a magyar időben”¹¹ magyarul kiabáltak: „De aztán hogy felvették a katonák, akik ide be voltak vonulva, hogy ők is eztet divatba vették, hogy, de ők már magyarul kiáltották, »Hogy ne lenne te, miko...«” (D. ZS., 82 éves, 2024.) Annak ellenére, hogy lehetőség volt a szokás „magyarosítására” a katonák kivonulása után továbbra is románul kiabáltak, a szokást magát is egyesek románul nevezik meg: „strâgarea din deal”.

Az adatközlők visszaemlékezése alapján pedig a szokáscselekvés a következőképpen írható le:

Tér	a falu két szemben elhelyezkedő domboldala
Idő	Szent György nap éjszakáján, sötétedéstől éjjel utánig, 3-4 órán át, az 1960-as évek végéig
Szereplők	a falu legénytársadalma
Akusztikus kódok	hangos kiabálás, amelyet az egész falu hallott
Szöveg	románul hangzott és a falu lányainak szerelmi életére utalt
Cél	a lányok megszégyenítése
A szokás megnevezése	strâgarea din deal ¹² /hegybekiáltás

10 | Kós Károly : *A Mezőség néprajza*. 1–2. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2000. II. 248.

11 | 1940–1944 között, a második bécsi döntés nyomán Észak-Erdélyt, így Feketelakot is, visszacsatolták Magyarországhoz.

12 | magyarul: 'hegyből/hegybe kiáltás'

A bemutatott népszokás jelentései csak akkor tárulhatnak fel a kutatás számára, ha a különböző szokáselemek szimbolikus tartalmainak elemzése is megtörténik. A szent idő, az éjszaka, a bűn elhallgatása/kikiabálása archetípusok, olyan képek, amelyek rituális felidézése a belső társadalmi rend szimbolikus megteremtését szolgálja.

A szent idő

A népi hitvilág szerint az idő folyamatában vannak különlegesnek számító idők: „az ősi kultúrák vallásos embere számára a világ minden évben megújul, minden új évben visszanyeri eredeti szentségét, vagyis olyanná válik, amelyként alkotója kezeiből kikerült.”¹³

A *hegybekiáltás* népszokása esetében kitüntetett időnek számít április 24-e, Szent György napja, hiszen ez a nap Európa-szerte tavaszkezdő nap. Nem a naptári év kezdődik ekkor, hanem a gazdasági év, hiszen ekkor hajtják ki először az állatokat a legelőre, és ekkor lehet először a szabad ég alatt aludni. „A legtöbb természetben élő nép (pl. állattenyésztő, földművelő, halász és vadász) népcsoport olyan empirikus naptárral rendelkezett, mely szervesen integrálta a políciklikus természet különböző eseményeit. A földműves közösségek időhasználata és ünneprendje elsősorban a mezőgazdasági munkák (szántás, vetés és betakarítás) ritmusához, a vegetáció természetes évi ciklusához igazodott.”¹⁴

Már a római kortól kezdve ezen a napon terelték ki az állatokat a legelőre, az Erdélyi Mezőségen ezen a napon történt a tej bemérése is, ugyanakkor az erdélyi románok e naphoz kötik a pásztorév kezdetét. Feketelakon ekkor zajlott a *hegybekiáltás* népszokása, amelynek célja volt minden rosszat kikiabálni a lányokról, hogy aztán megújult erővel indulhasson az új év.

Mircea Eliade valláskutató az évkezdő ünnepeknek a szakralitását hangsúlyozva emeli ki, hogy az ember időről időre szükségét érzi a megtisztulásnak. Szerinte a rítusoknak köszönhetően minden évben újratereztődik a világ, az embernek pedig lehetősége van tisztán folytatni életét: „Az idő azért született újjá; azért kezdődött újból, mert minden új évvel újból megteremtődött a világ.”¹⁵ Az újévi megtisztulási rítusok által az idő visszatér kezdeti, tiszta formájába, ezért ez az idő alkalmas a bűnök, a démonok elűzésére. „Itt ugyanis nemcsak arról van szó, hogy elmúlik bizonyos időtartam, és megkezdődik egy új időszakasz (miként ezt, mondjuk, a modern ember elképzeleli), hanem egyúttal megsemmisül az elmúlt év, az elmúlt idő is. A rituális megtisztulások értelme ezért az egyén és az egész közösség bűneinek és hibáinak elégetése, eltörlése – és nem pusztán „megtisztulásról” van benne szó.”¹⁶ Bár a *hegybekiáltás* népszokása nem újévkor zajlik, ugyanezek a szakrális-szimbolikus folyamatok zajlanak le ez esetben is. Nem tartható véletlennek az sem, hogy a szokásról mesélő adatközlők maguk is összekötik a Szent György-napi *hegybekiáltás* káoszt teremtő elemeit azokkal a faluban ismert újévi szokásokkal, amelyek célja szintén a káoszteremtés volt: kérdésemre, hogy kísért-e egyéb cselekvés a *hegybekiáltást*

13 | Mircea Eliade: *i.m.* 30.

14 | Pozsony Ferenc: *i.m.* 235.

15 | Mircea Eliade: *i.m.* 31.

16 | Uo. 32.

a következő választ kaptam: „Nem emlékszem. Inkább január, ősztendő éjjelin. Akko vitték le, a falukútjába dobták be a kapukat. Rég olyan kapuk is votak, nem votak olyan modern kapuk, mint most, vot összeütve két szál deszka így né, s az egy hosszú kapu vot, s azokat szedték össze, dobták be a falu kútjába. [Akárkiét?] Akire haragudtak, akit meg akartak viccelni, aki... Vot, akinek a vécejét dűtötték el. Ilyenek is votak. A fiúk, a fiúknak minden hülyeség az eszükbe jutott. Aki, mondjuk vot egy szomszédja, aki, például nálunk is, mellettiünk is volt egy öreg házaspár, öregek is votak annak a vécejit, aztán, szegény ember, nem dobták be a kútba, de levitték a falu kútjához, vitte fel ott mellettiünk a szánkóval, s úgy kínlódtak az öregasszonnyal ketten. Ilyeneket is csináltak a fiúk. Na ez vot ősztendő éjjelén.” (K. M., 82 éves, 2024.)

A fentiek jelzik a két idő egyenértékűségét az adatközlő tudatában. Bár az értelmezésre vonatkozó kérdésre, hogy mi célja volt ezeknek a cselekvéseknek nem kaptam konkrét választ, megállapíthatjuk, hogy az újévi káoszteremtő eljárások és a Szent-György-napi hegybekiáltás szokása sok hasonlóságot mutat. Mindkettő célja az új idő (naptári illetve gazdasági év) kezdete előtt közösségre káoszt teremteni, hogy aztán a káoszból megszülethessen a rend.

Zsigmond Győző Magyarorszáton és Botházán vizsgálta a hegybekiáltás szokását, és maga is a karácsonyi, újévi ünnepkör szokásaival rokonítja: „Karácsonyt és az újévet juttatja eszünkbe a kiabálás a hegybe, a kikiáltás: ez a magyar viszonylatban alig ismert, alig ismerttetett Szent György-napi közösségi megnyilvánulás. Nem csupán azért, mert több jellemzője kapcsolja a karácsonyi ünnepkörhöz, de azért is, mert Magyarorszáton újévi szokásként is gyakorolták. Szervesen és sajátos módon illeszkedik bele az új évet köszöntő gonoszúzó zajongások, bőséget kívánó rigmusok, versikék, jóslások (verzserálódás) sorába. Jóllehet ezúttal elsősorban a gazdasági év ünnepléséről van szó, de utalnak évszakkezdő jellegére is. Mondják, hogy „Szent György-naptó lehet mezítláb járni, künn alunni.”¹⁷

Az éjszaka

A szokáscselekmény éjszaka történik, akkor kezdik a legények, amikor beesteledik és éjfélig, éjfél utánig tart, amely szintén szent időként kezelhető. Tánczos Vilmos az éjszaka archetípusát a sötétség szimbólumaként vizsgálja, ugyanis „a sötétség a szomorúság és a bűn képzetét kelti.”¹⁸ A hegyre kimenő legények az éjszaka leple alatt kiabálják ki a lányok bűneit, hiszen ezek is „negatív erkölcsi értékek”¹⁹ akár csak az éjszaka ideje.

A titkos társaságok

Azok a fiúk, akik a hegybekiáltást végrehajtják, a rítus tulajdonképpeni résztvevői, akiknek feladata a megtisztítást végrehajtani. A közösség többi tagja ki van szolgáltatva annak, amit ők ki fognak kiabálni, mégsem válnak kirekesztettekké emiatt, hiszen a

17 | Zsigmond Győző: *i.m.* 101.

18 | Tánczos: *Folklórszimbólumok*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2006. 61.

19 | Uo. 62.

közösség számára szükségszerű rítust hajtanak végre. A lányok, akiknek a szerelmi élete ezáltal terítékre kerül, a közösség előtt beletörődve veszik tudomásul bűneiket, reakciójukat rikán kíséri harag, sokkal inkább a humor a meghatározó elem. Ilyen megközelítésben ezek a legények akár titkos legénytársaságoknak is tarthatóak, akik Tánczos szerint, a Hős archetípusát testesítik meg. „Hősi aktusnak kell felfogni minden olyan törekvést, rítust, amely egy spirituális szempontból magasabb rangú létállapot elérését célozza. Tágabb értelemben nemcsak a fegyverrel harcoló hőroszt kell hősnak tekinteni.”²⁰

A legények kiléte nem titkos, de nehezen volt beazonosítható, hogy a kiabálást konkrétan ki hajtotta végre. Bárkinek joga volt a fiúkhoz csatlakozni, ha a falu legénytársadalmához tartozott, senkit sem zártak ki. „A valamely eszmei cél érdekében létrejött férfiszövetségek, férfitársaságok, harci rendek (...) működéséhez hasonló azoknak a legénytársaságoknak a működése is, amelyek egy-egy kalendarisztikus népszokás megszervezése és lebonyolítása érdekében jönnek létre. Az illető népszokásnak mindig van egy olyan eszmei tartalma, üzenete, ami a szokás megszervezését metafizikai szinten is indokolja és a benne való részvételt erkölcsi kötelességgé vagy legalábbis legitimmé teszi.”²¹

Az eltitkolt bűn

A legények a *hegybekiáltás* alatt a lányok szerelmi életét vették célba, és szókimondóan, névre és konkrét helyzetekre utalva adták elő szerelmi vétségeiket: „*Vai de mine mă!*» [Jaj nekem, te!] »*Ce ți ție mă?*» [Mi a bajod, te?] »*Da cum să nu-mi șie mie mă, când Anna lui Soosu umblă cu nu știu cine, și Anna lu Décsei nu...*» [Hát hogy ne lenne nekem bajom, te, amikor Anna, a Décseié nem...] (me há akko nem votam Soós).” (S. A., 72 éves, 2011.) „*De fordítva is úgy mondták: »Ni ficioru asta umblă, nu știu câte perechi de bocicori o străcat până...«*” [Ez a legény annyit járt szegény, amíg nem tudom, hány pár bocskort elszagattott, amíg...] (D. ZS., 82 éves, 2011.)

A közösség a vétkes nyilvánosságra hozása révén kívánta megbüntetni az egyént, és érvényt szerezni a közösség kontrolljának. Jelzés volt ez a szokás a közösségben élő egyén számára, hogy erkölcsi életét közösségi norma határozza meg, és amennyiben ennek a közösségnek tagja kíván maradni, alkalmazkodnia kell ehhez az elváráshoz. A kicsapongó szerelmi élet ennek a közösségi normának a megszegését jelezte Fekete-lakon. „Ha a jóról és rosszról való tudás igazságáról kizárólag a hagyomány kezeskedik, akkor az erkölcsi tekintély külső. A külső tekintély azoknak a külső normáknak az összessége, amelyeknek az emberek alávetik magukat. Aki ezt nem teszi meg, azt a többiek tekintete szégyenkezésre kényszeríti.”²²

Tánczos Vilmos *Folklórszimbólumok* című munkájában az eltitkolt bűn motívumának szimbolikus tartalmait értelmezi a magyar folklórban. Az egyén bűnei a közösségre is kihatnak, és amíg a közösség előtt meg nem bűnhődik tettei miatt, addig a

20 | Tánczos Vilmos: *i. m.* 155.

21 | Uo. 154.

22 | Kotics József: *Mások tekintetében.* Miskolci Egyetem, Miskolc 2001. 14–15. (A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei 4.)

rend felbomlik. Ezért törekszenek a „szent időkben”, valaminek a kezdetén lehetőséget teremteni a megtisztulásra. „Az eltitkolt bűn által tehát felborul a kozmosz rendje, az ember elveszíti az istenséggel való harmonikus kapcsolatot. A népi kultúrákban is általánosan elterjedt az felfogás, hogy amíg a bűnre fény nem derül és a bűnhődés meg nem történik, nem állhat vissza az aranykor ideje. Egy moldvai csángó hiedelem szerint a leányok »burjánbubával« való terhessége megköti az esőt, és az aszály addig tart, amíg a nyilvános penitenciatartásra sor nem kerül: »Vannak lányok, több, csinálnak gyermeket. Na azért nem jó az esző, hogy a lányok nagyon vannak. Burján buba, sz azért nem essz! Mig nem lelődik ki, aszonták. Nem lelődik ki. – Az Iszten verje meg a lányokat! Illen sz illen ne, ezért nem essz!« (Bogdánfalva) Az a tengerészhiedelem, amelyen a Jónás-történet is alapszik, és amelyen Babits Mihály *Jónás könyve* című elbeszélő költeménye is alapszik, ugyanezt a képzetet tartalmazza: a tengeri vihar addig nem csitul el, azaz az Isten és ember közötti szövetség addig nem áll helyre, amíg súlyos bűnnel terhelt személy van a hajón.”²³

A feketelakiak káoszt teremtenek a kiabálás alatt, felborul a társadalmi rend, hogy a gazdasági évet erkölcsileg megtisztulva indíthassák. Ugyanez a szerepe a korábban leírt újévi szokásnak is, amely során az emberek kapuit, egyéb mozdítható építményeit költöztették el.

A közösségi büntetés egy másik szokása az Erdélyi Mezőségen az *eklézsiakövetés*.²⁴ Azokat a fiatalokat, akik lakodalom nélkül keltek egybe, vagy esküvő hiányában költöztek egy fedél alá, ezzel az eljárással büntették. Református vidék lévén, a falu egyházi előljárói (a presbiterek) jelezték a fiataloknak vagy azok családjainak, hogy erkölcstelen cselekedetet hajtottak végre, így eklézsiát kell követniük. Bizonyos falvakban több hétig, Feketelakon csak néhány alkalommal a református egyház irodahelyiségében bűnbánó alkalmakon kellett részt venniük. Ezekben az alkalmakon csak a falu lelkésze és a fiatal pár vett részt, ahol bűnbánó imák által bánták meg cselekedetüket. Ezeket a találkozásokat követte rendszerint az esketés, amely nélkülözötte a lakodalmi felvonulást. „A megszegyenítő büntetés mindig nagy nyilvánosság előtt folyt, sőt az emberek tekintélyes része tevékeny szerepet vállalt benne, hozzájárulva a vétkes megalázásához. Az egyház vagy a hatóság által kezdeményezett aktusban való aktív részvétel azt a tudatot eredményezte, hogy maga a közösség büntette meg bűnt elkövető tagját. Ez a ritualizált megszegyenítés arra utal, hogy a közösség jogot formál az egyén privát életszférájának megítélésére is, amennyiben az ellentétes a konszenzuson alapuló értékekkel. Ilyen esetben nemcsak az egyén, hanem a család jó hírneve is csorbul.”²⁵

Kitekintés

A szokás kutatói közül többen is említést tesznek ennek román eredetéről, elsősorban amiatt, hogy Mezőségen, így Feketelakon is, magyarok és románok együtt élnek, a két nép kultúrája évszázadok óta szoros kölcsönhatásban alakult. Zsigmond

23 | Tánczos: *i.m.* 188.

24 | Erről bővebben: Székely Melinda: *A magyar lakodalom változása Ördögösfüzesen 1930–2017*. Kriza János Néprajzi Társaság – Téka Alapítvány, Kvár 2018. 59–60.

25 | Kotics József: *i.m.* 18.

Győző szerint egy román szokás magyarok általi átvételéről van szó, ennek bizonyosága az is, hogy a rituális szövegek a magyarok körében is románul hangzanak el. Azok a humoros szövegek, amelyeket a szerző megjelöl, arra utalnak, hogy a magyar közönség a maga ízlésvilágához igazította a román szokást. „Ezek az utóbbi kiáltások tréfás többértelműségükkel már a szokás magyarrá alakulását is jelzik Magyarországon. [...] A román nyelv használata ez esetben nem zárja ki az átvett szokás magyar népszokás-ként való létezését, tekintve a hegybe kiabálás azon sajátosságát, hogy megvan benne a titokzatosságra, a résztvevők kilétének a titkolására való törekvés. És a gátlástalan kifejezőmódot is elősegíti az itt általánosan ismert román nyelv használata; tudott dolog, hogy idegen nyelven könnyebb szerelmet vallani és káromkodni is.”²⁶

A román szakirodalom is ír a *hegybekiáltás* szokásáról, amely egyaránt megtalálható a Bánságban, Olténiában, Munténiában, Erdélyben pedig Szilágyban és Máramarosban. Gabriel Manolescu szerint a kiabálás három témát érintett a román népszokás esetében: vonatkozhatott a lányok szerelmi életére, a tehén tejének az elvételére és a faluközösség által elfogadott normák betartására, a helyesnek ítélt cselekedetekre.²⁷ Ezekből a funkciókból a feketelaki népszokás csak a lányok szerelmi életét célozta.

A román-magyar kulturális kapcsolatoknak egy másik érdekessége az, hogy a mezőszéki román közösségekben Szent György napon zajlott a harmatszedés, illetve az *aranyosvíz*²⁸ hozása is, Feketelakon azonban ez a szokás is, akárcsak a káoszteremtést célzó kapu elköltötetése, az újévhez kapcsolódik: „Visszaemlékszem, hogy mondta anyu újesztendő reggelin, hogy menyen aranyosvízér a kútra. (...) Hazavittük azt a vizet, s aztán azt ittuk. Mentünk a kiskútra aranyosvízért.” (K. M., 82 éves, 2024.)

Romulus Vulcanescu²⁹ hangsúlyozza a fiatal fiúk jelenlétét a román népszokásokban, akik egyfajta szószólói a falu erkölcsiségének: nemcsak a lányok kerülnek a figyelem középpontjába, hanem a házasságtörők, a vénlegények és a vénleányok, a falu előljárói (akik hatalmukkal visszaéltek), a lopással, csalással gyanúsítottak, tehát mindazok, akik vétettek a világi vagy egyházi törvények ellen.

Ion Ghinoiu a szokás elemzésekor számos olyan sajátosságra is kitér, amelyek a magyarral rokonítják a *hegybekiáltást*.³⁰ Kiemeli, hogy a szokás nem kapcsolódik feltétlenül Szent György napjához, hanem inkább a „kezdet” pillanatához köthető: „Máramaros és Szilágy megyében inkább újévkor zajlott a »hegybekiáltás«, míg más vidékeken (Munténia, Moldva, Hátszeg vidéke) más kezdetet, vagy akár gazdasági évkezdetet jelölt. Bármikor is gyakorolták, a »hegybekiáltáshoz« kivétel nélkül asszociálhatóak a naptári év megújulásának elemei: tűzgyújtás, zajkeltés az ártó szellemek elűzése céljából.”³¹

A *hegybekiáltás* szokását Feketelakon nem kísérte táncos mulatság, azonban kérdéssemre az adatközlők felidéztek a *vérsél* népszokását, amely farsangkor zajlott, és szintén a román folklórral mutat hasonlóságokat. „Volt a vérsél. Az egy ilyen házimulatság

26 | Zsigmond Győző: i.m. 103.

27 | Gabriel Manolescu: Despre originea, semnificațiile și tipologia unui obicei străvechi: strigarea peste sat. *Folclor literar*. Timișoara, 1967. 111–150.

28 | Ion Ghinoiu: *Sărbători și obiceiuri românești*. Editura Elion, Buc. 2003. 289.

29 | Romulus Vulcanescu: *Etnologie juridică*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Buc. 1970. 250–257.

30 | Ion Ghinoiu: i. m. 156–158.

31 | Uo. 157. (fordítás tőlem, Sz.M.)

volt, de az, oda nem ment csak, akit hívtak. Azt szerették a fiatalok, me oda nem mentek a mamák. Ott nem nézték, hogy ki kivel van, pedig nem történt ott semmi rossz. Nem. Csak akko olyan felszabadultak voltak, me nem ment oda senki. Az, csak ha tízet hívtak, akko csak az a tíz jelent meg. Ment oda mind, mentünk, de akko má nem mentek, így a tánca akko mentek vegyesen: magyarok is, románok is. De ide nem. Ide csak akit hívtak, aztán persze, hogy akko csak mi mentünk a mi fajtánk. De ott aztán csak, ott amennyi fiú volt, annyi léány is volt. Ilyen párosan, hogy mindenkinek legyen társa, mindenki tudjon táncolni. Ilyenformán ment. Oda vittünk ételt, a fiúk hoztak bort, aztán vivődett oda kolbász is, szalonna is, a fiúk azt szerették, aztán lehetett vinni ilyen süteményt. (...) Volt tánc egész éjjel.” (K. M., 82 éves, 2024.)

A román *vergel*³² Ion Ghinoiu szerint egy olyan újévi mulatság, amelyre idősek, de fiatal lányok és legények is hivatalosak voltak, és amely egy előre kijelölt háznál zajlott. Itt egy érintetlen vízü cseberbe különböző tárgyakat helyeztek el (gyűrűt, gombot, fülbevalót), majd a cseber oldalát friss, zöld vesszővel kezdték el ütögetni, akárcsak a harangozásra szolgáló *toacát*³³. Az ütögetést rendszerint egy újévi köszöntő mondása kísérte. Ezután a cseberből egy fiatal, 13-14 éves legényke sorra kivette a tárgyakat, és a soron következő év szerencsehöző szentjeivel jósolt a jelenvalóknak³⁴. Amint a szokásleírásból is kitetszik, a feketelaki magyar közösség emlékezetében megmaradt *vérszélnek* már alig van köze a román népszokáshoz, annak nagyon sok eleme kikopott, ha egyáltalán ebben a formájában, esetleg Erdélynek ezen a területén is előfordult. Átvették viszont a szokás megnevezését, és a mulatság rítuselemeit, valamint a szent időhöz, a szent kezdethez való kapcsolódást.

Feketelakon nemcsak a *vérszél*, hanem az ún. *păpălugăra* tavaszköszöntő, gazdasági évkezdő népszokását is ismerik: „*Jaj, az mikor volt az összeadás, akko volt, akko. Én úgy emlékszem. Úgy is volt. Mert úgy emlékszem, me én ott laktam a falu közepén, láttam. Nem voltam részese, de láttam. Jöttek a, engedték be a juhokat. S votak olyan, a falu közepén vot oda voltak elzárva egyik turma, másik turma, s akko jöttek a pakulárok. Azok fel votak öltöztetve, akkor már volt zöld ág a mezőn. S nem tudták, nem tudtuk, hogy ki, azt úgy öteztették fel, hogy nem látszott, hogy redkötötték, s nem tudták, hogy az ki. S azt öntözték az asszonyok, aztán öntöztöttek ott mindenki, de azt a păpălugărat keresték, azt öntözték.*” (K. M., 82 éves, 2024.). „*A papalugărat öntözték, de aztán öntözték a többit, ki akit megfogott ott aztán öntötte csuromvizes lett, azért volt, hogy adjanak a juhok sok tejet. Öntették a juhakra, hogy amikor elmentek, menjenek az okalba, akkor csihánnnyol öntözték a juhakat, állott valaki itt a kapu sarkánál, s akkor öntözték.*” (S. A., 72 éves és D. ZS., 82 éves, 2011.)

A *păpălugăra* szintén a román népszokásokból meghonosodott elem a magyar szokásrendszerben. Ion Ghinoiu szerint több elnevezése él a román folklórban, és egy olyan istennőt jelöl, amely csapadékot/esőt varázsol az emberek számára. Általában egy tiszta erkölcsű ember testesítette meg, egy kislány, egy kisfiú, egy fiatal lány vagy néha akár állapotos asszony is. A szokáscelemek leg többjében földibodza³⁵ levelekbe öltöztetik, és a falun végigvonulva egy hozzászegődött csapat kíséretében

32 | Jelentése 'zöld vessző', amely a román hitvilágban a szentség jelképe.

33 | A *toaca* mintegy 40–50 cm széles, egy vagy két kalapácszerű verővel megszólaltatott ütőhangszer, amellyel a keleti keresztény egyházban a hívőket istentiszteletra vagy imára szólítják.

34 | Ghinoiu Ion: i. m. 163–164. (fordítás tőlem, Sz.M.)

35 | *Gyalogbodza* vagy *földi bodza*, lat. *Sambucus ebulus*.

a kutakat látogatja meg. A faluban vízzel töltött edényekkel várják és locsolják. A víz nemcsak a *pápálugárat* érinti, hanem megjelenésekor az egész közösség játékos locsolkodásba kezd.³⁶ Feketelakon a szokás a fent leírt formában zajlik és a tej bemérésének napján gyakorolták tavaszköszöntő, termékenységvarázsló rítusként, amint ez az adatközlők szövegéből is kiderül. A kiöregedett faluban ma már nagyon kevesen tartanak juhot, a nyáj összetétele is más, és a tavaszi tejbemérés se a teljes falu szintjén zajlik, úgy, mint régen. A tejbemérés a környék román falaiban (Ormány, Kötke, Bálványoscsaba, Nyíres³⁷) máig élő népszokás.

Konklúziók

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az idő a 19–20. század elejének paraszti társadalmában élő embere számára nem egynemű, hanem kitüntetett pillanataik vannak. Ezeket az időket elsősorban az agrár, állattartó-földművelő életmód szabályozza, szakralitását az a hit és mentalitás teremti meg, amely eltér a mai modern ember mentalitásától.

A gazdasági év sikerességét, a természettel való összhang biztosította. Az önellátó társadalomban az állatok és a föld termékenysége, a megfelelő időjárás teremtette meg az ember számára a megélhetést, ez pedig a rend és a harmónia biztosítója is volt. Erre a harmóniára és erre a rendre való törekvés hívta életre azokat a rítusokat, amelyekkel a fentiekben foglalkoztunk.

Norm and Punishment. *The Cry from the Hill in Lacu from Câmpia Transilvaniei*

Keywords: Câmpia Transilvaniei, Saint George's Day, archetypal structures, sacred times, mistakes, purification, love, sacred mentality

The study aims at the symbolic analysis of spring customs in the Transylvanian Plain (Cluj county). Shouting from the hill is a custom known to both Romanians and Hungarians in this area, who carry out this custom on April 24, Saint George's Day. In Lacu commune, the boys gather and shout from the two hills opposite the village all the evils related to the love life of the girls in the village. The other villagers listen to these cries with great interest all evening. The custom has the symbolic purpose of removing mistakes and collective purification of sins, because only this way can the new year begin, April 24 marking the beginning of the agricultural season.

The work is based on the studies related to the archetypal structures of Vilmos Tánzos, but it also brings references from the folklore studies of Romanian ethnographers, such as Romulus Vulcănescu, Gabriel Manolescu or Ion Ghinoiu, who have studied the custom of shouting across the village among Romanians. From these comparisons emerge those similarities and differences, which appear in the structure of Hungarian and Romanian customs. Sacred time, night, chaos, order, collective purification, sin are the basic terms of this work.

36 | Uo. 249–250. (a román szöveg szabad fordítása tőlem, Sz.M.)

37 | Lásd: <https://actualdecluj.ro/traditii-reinviate-la-cutca-dupa-mai-bine-de-20-de-ani-papalugara-si-dansurile-pe-ulita-la-sarbatoarea-fiii-satului-video/> és <https://ziarulfaclia.ro/paparudele-papalugara-lanires/> (utolsó megtekintés: 2024. 02. 24.)